

מאזני הלב של המתרגם

שיחה עם יעקב לח

יעקב לח (ליכובצקי) עלה לישראל עם אשתו בשנת 1974 מהעיר קייב שבאוקראינה והתיישב בכאר שבוע. את הוריו נאלץ להותיר מאחור, וזמן רב עבר עד שנפגשו שנית. הוא כותב ואוהב שירה מנעוריו, מתרגם מאוקראינית, אנגלית ועברית לרוסית. בראשית דרכו בארץ עבד באוניברסיטת בן גוריון ולאחר מכן למעלה מעשרים שנה, במפעלי ים המלח בסדום. יעקב למד עברית במחלת עוד בגלות, ובהגיעו ארצה קלט במהירות את השפה המדוברת. הוא התעניין גם בשירה המקומית אך התקרב אליה יותר עם סיום העבודה בסדום, כאשר כשומע חופשי באוניברסיטת בן גוריון ביקר במשך שנים בהרצאות על שירה עברית, בקורסים ובסמינרים של אורי ברנשטיין, נסים קלדרון, עמוס עוז, ענת ויסמן, חיים באר ואחרים. לפני למעלה מעשור התחיל לתרגם ולפרסם בארץ ובחו"ל תרגומים לרוסית של יהודה עמיחי, ישראל פנקס, חמוטל בריוסף, נתן זך, דליה רביקוביץ ורוני סומק. לח תרגם גם את **אותו הים** מאת עמוס עוז בניסיון לשמור על האיכויות השיריות של היצירה. בשנת 2003 הוציא לאור תרגום שירי של שיר השירים, מלווה בהסברים ובפרשנות.

בשש השנים האחרונות הוא עוסק בתרגום שירה רוסית לעברית. בחודש מאי השנה ראה אור הספר **אפרודיטה עוזבת בליל שבת** (הוצאת קשב), מבחר משיריה של ילנה שוורץ, מן היוצרות החשובות בשפה הרוסית בתקופתנו.

איך נפלה ההחלטה לתרגם את ילנה שוורץ?

בסדנת תרגום שבה השתתפתי באוניברסיטת בן גוריון, הזכיר רפי וייכרט את שמה ואת שירתה של ילנה שוורץ, שאותם הכיר בתרגומים לאנגלית, והציע שאתרגם לעברית כמה מהשירים. לאחר מכן הוחלט על קובץ תרגומים שיכלול כ-25 שירים וחלקים מהפואמות שכתבה. את שירתה של ילנה שוורץ גיליתי לפני עשור כאשר התעמקתי בשירה הרוסית שנכתבה בשליש האחרון של המאה הקודמת. התברר לי שהתרחשו בה דברים חשובים באמת וחדשניים מחוץ למסגרת הממלכתית הקפואה והכפויה, המצונזרת מבחוץ ומכפנים. השירים ההם נכתבו בסתר והיו חופשיים מבחינה רוחנית ואסתטית, ולמרות הסכנות הכרוכות בכך בזמן ההוא, הוקלדו במכונת כתיבה והופצו בהעתקה במכונות שכפול ואף פורסמו במערב. גיליתי את 'האנדרגראונד' הלנינגרדי ואת 'הבורת ליאנוזובו', שפעלה בין שנות השישים לשנות השמונים, ואת השפעתה על התרבות הרוסית אחרי נפילת מסך הברזל. תרגמתי לעברית ופרסמתי מספר חטיבות משירתם של המשוררים סרגיי סטרטנובסקי, גנריק ספגיר. ילנה שוורץ נמנית עם משוררים הללו אך את הגדולה והחשיבות האמיתית של שירתה הפנמתי רק תוך

כדי מלאכת התרגום.

ההוצאה לאור של קובץ תרגומי שיריה שימחה אותי אך בו בזמן גם העציבה, משום שהמשוררת הלכה לעולמה שלושה חודשים לפני שהספר ראה אור.

במהלך העבודה על הקובץ, יצרנו עמה קשר ועבדנו בשיתוף איתה בגיבושו הסופי של הקובץ. בעצתה כינסנו במחזור נפרד את השירים מהקובץ **מדיחה קיצית** והוספנו שתי יצירות; היא שלחה לנו את תצלומה וכתב יד של אחד מהשירים ואישרה את הציור שעל הכריכה. היא שמחה על שלאחר פרסום תרגומי שיריה לתריסר שפות, הם יצאו גם בתרגום לעברית, שפת הקודש. היא עוד הספיקה לקבל לידיה את השירים שפורסמו בחוברות 'שבו' ו'משיב הרוח', אך לא הספיקה לקבל לידיה את הספר.

מה מחדשים שיריה של ילנה שוורץ לקורא הישראלי? הדבר העיקרי שמושך את תשומת לבו של כל הקורא בשיריה הוא, כפי

שהמשוררת עצמה מציינת במסה הפותחת את הספר, "הנטייה הלא מרוסנת למטאמורפוזות. כמו אצל אובידיוס. כל דבר נהפך למשהו אחר". אוסיף ואומר שהמשהו אחר הזה אצלה הוא כמעט תמיד דמות מטאפיזית שאיננה קיימת במציאות אך קשורה אליה, כמעט נראית. היא לא לוקחת אותך לעולמות דמיוניים אלא מקרבת אותם לכאן. בשיר 'אהבה כשלישית' האוהבים נהפכו לא לחתול ולחתולה כי אם לזוג החתולים היריבים אשר זוגיותם נגזרה עליהם; אך אהבתם קיימת בנפרד בדמות החתול השלישי, אשר כמעט נראה מתגנב במדרגות ויש להתעלם ממנו ולהסתכל אחד אל השני. או בשיר 'ג'וקונדה' (לרגל הגנבה המפורסמת) התמונה גנבה את הגנב, היא ישנה ביום מתחת למיטה ובלילה נפרשת ומעניקה לו אהבה. אך מישהו נוקש בדלת. זהו ליאונרדו, הסיבה לכל, שבא ומשתעשע בהם.

איך אתה תופס את מלאכת התרגום?

מאחר שאני עוסק בתרגום שירה רוסית, שהיא לרוב מחוזות וממושקלת, חוייית התרגום מתחילה מקריאה מכוונת, כדי שמעבר להבנת המשמעות ולקליטת הדימויים השיר יצור מין הדהוד קצבי מילולי הנושק למקור. מבחינתי קיימת "דמות השיר" שבמקור, וכדי להעביר אותו לעולמה של שפה אחרת אני חש חובה לשמור על צורתו הקולית, שהוא יישמע דומה, וזאת על ידי חזרה על מערכת החריזה ועל המשקל עם ההדגשים האופייניים למשורר, שוב - בכפוף לאוזנו של המתרגם, לדעתו ולטעמו; מתרגם אחר יכול לשמוע את זה אחרת. הגישה הזאת מביאה תכופות לאי דיוקים בהעברת המשמעות ולעיוותי השפה, ואני משקיע את רוב זמני בתיקון הליקויים האלה, אך "במשא ומתן מתמשך של המתרגם עם עצמו" (כך מגדיר אומברטו אקו את מלאכת התרגום); בסופו של דבר אני נוטה לצד החרוז והמשקל.

ועוד כלל עומד מול עיני: ניתן בלידת ברירה לגרוע מהדימוי המקורי אך אין להוסיף דימוי.

אציין באופן כללי כי מלאכת תרגום השירה שונה מחיבורה, בדומה אולי לשוני שבין הלחנת המוזיקה וביצועה. ואולי לא. אך לא פעם זה מהנה.

על מה אתה עובד עכשיו? תוכניות לעתיד?

כאמור, תחום ההתעניינות שלי הוא בשירה הרוסית הלא-ממסדית

רחל פורמן אלבו

במחצית השנייה של המאה הקודמת. העבודה הזאת מתגבשת בראש ובראשונה באנתולוגיה של ארבעת המשוררים מ"חבורת ליאנוזובו": גנריך ספגיר, איגור חולין, יאן סטונובסקי, ווסבולוד נקרסוב, משוררים שמבחינה אסתטית היו שונים אחד מהשני אך פעלו וחיו בידידות קרובה מתחילת שנות השישים ועד לסוף שנות השמונים של המאה הקודמת, והטביעו חותם ברור בתרבות הרוסית; לבד מן השירים, כתב היד כולל את תולדות החבורה שכללה גם כמה ציירים חשובים.

קרוב לשלוש שנים אני עובד גם על תרגום מלא של "הסטנצות החדשות לאוגוסטה", ספרו של יוסיף ברודסקי, חתן פרס נובל לספרות וגדול משוררי רוסיה במחצית השנייה של המאה הקודמת. "אולי החשוב בין ספריי" על פי הגדרתו של המשורר, יכול את שישים השירים המוקדשים ל"מ"ב (אהבת חייו, הציירת מרינה בסמנובה) אשר נכתבו במשך עשרים שנה ברוסיה ובארצות הברית, שאליה גלה אחרי שגורש מברית המועצות. בכוונתי להוסיף לקובץ עוד שלושה שירים המוקדשים ל"מ"ב, שפורסמו לאחר ההוצאה לאור של הספר המקורי בשנת 1983.

ג'וקונדה/ ילנה שוורץ מרוסית: יעקב לח

(לרגל הגנבה המפורסמת)

הו הצבע הננסי אשר גנב את מונה ליהו!
(ויתכן שהיא אותו גנבה?)
בשעות היום ישנה למטה, ובלילה
היתה נפרשת ונותנת אהבה.
נושקת לצבע הגס – איך זה קרה לה?
ממרחקים קראה לו: בוא וגנב עתה!
וזחלה מהפנה בלילה
ושבה אל מתחת למטה.
הו בן אדם, האם החטא יגבר?
הרי עמה איש לא ישן, ולא שתה, ולא סעד,
באפלה היא מרשרשת כמו עכבר,
אתה אפשר שתהפך לצל, לכר
או לרשום, להמזג בצבע
ולא בדם. ומי בשער פוסע?
המתלתל, שניו נוקשות כמו של ערפד,
בא לאונדרו ובכס ישתעשע.

□

מתוך הרוח המכה מלטפת
את פני עולה סִיח
תועה וולד מת.

ברחם אמי מתי בפעם הראשונה
וכעת
עם מותה
מכשפות מעלות באוב
את ספור חיינו

□

באביב לקראת חג הפסח
אני מסדרת בבות פלסטיק בויטרינה שלי
זכר לילדות שנגזזה
עם לכתה של אמי
בבת פלסטיק לבושה שמלת מלמלה אדמה
וזכרון עמום של ילדות חשוכה.

□

אני נקראת על שם אחות-אבי,
הירויה בתוך התעלה
אני לוחשת את שמה-שמי
ואומרת עלינו קדיש

□

את נושאת ברחמי ענן שחור
מתוכו אני אוצרת תמונת אמהות.

□

געגוע למלני

שקנתה בכל כספה לילדותיה
בבה איטלקית עם שמלה אדמה
ועל כך ספגה מכות מאביהן.

געגוע למלני

שנסתה לגונן על בנותיה
מפני רע בני אדם
נושאת נטל אשם
על שאותן לא גדלה
על שיצקה בן אהבה חרדה.

געגוע למלני

הנחתי ראש על שדיה ובכיתי
במקלט הכתם המצחין
בתחנת הרכבת המזרחית.

מתוך ספרה של רחל פורמן אלבו
געגוע למלני שעומד לראות אור
בספרי 'עתון 77'